

VALORI CONTEXTUALE ALE IMPERFECTULUI ÎN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ

Dana Manea

Institutul Romano-Catolic, București

Contextual meanings of the past tense in contemporary Romanian (Abstract)

Starting from the basic semantic features of the Romanian past tense (rom. imperfect), the present article presents some contextual meanings of this form of the verb. The relationship between the aspectual feature [- perfective] and the status as anaphoric tense, on the one hand, and the “flexibility” of the Romanian past tense (rom. imperfect), on the other, is highlighted, while showing that this tense – the tense of storytelling – carries complex significances in certain contexts.

În limba română, imperfectul prezintă trei caracteristici semantice: o trăsătură semantică de natură modală [+ real], una temporală [+ anterioritate față de momentul enunțării], și o trăsătură semantică de natură aspectuală, [– perfectiv].

Cele trei trăsături se realizează diferențiat, astfel încât *valorile* imperfectului sunt mult mai complexe decât semnificațiile celorlalte timpuri ale trecutului.

În cele ce urmează ne vom referi la modul în care se actualizează prin context trăsăturile semantice intrinseci ale imperfectului românesc, evidențind felul în care respectivele caracteristici semantice intrinseci sunt răspunzătoare de diversele *valori modale* (v. *infra*, **1.**), *aspectuale* (v. *infra*, **2.**), și *temporale* (v. *infra*, **3**) pe care le poartă această formă verbală.

1. Trăsătura modală este comună tuturor formelor indicativului, care exprimă evenimente considerate și prezentate de către vorbitor ca reale. Prin formele de indicativ se redă certitudinea (în diversele ei grade) asupra desfășurării evenimentelor comunicate.

1.1. Totuși, formele de imperfect pot specifica evenimente posibile, nerealizate, imperfectul fiind în această situație sinonim cu un condițional perfect:

(1) a) *Dacă mă sunai ieri, îți aduceam cartea astăzi.* = *Dacă m-ai fi sunat ieri, ți-aș fi adus cartea astăzi [dar nu m-ai sunat și nu ți-am adus-o].*

b) *Chiar dacă mă sunai ieri, tot nu îți aduceam cartea astăzi.* = *Chiar dacă m-ai fi sunat ieri, tot nu ți-aș fi adus cartea astăzi [m-ai sunat și nu ți-am adus-o].*

Aceeași valoare modală („eveniment posibil, dar nerealizat”) dar asociată cu nuanță de regret sau de reproș apare și în enunțuri exclamative introduse prin *dacă*, *de* sau în combinație cu expresia adverbială *mai bine*:

(2) a) *Ah ! Dacă (de) erai mai curajos ! / Ei ! dacă veneai cu mine ! = Ah ! Dacă ai fi fost mai curajos ! / Ei, de-ai fi venit cu mine !*

b) *Mai bine mă ascultai ! = Mai bine m-ai fi ascultat !*

Când forma de imperfect concurează condiționalul perfect se vorbește de **imperfectul irealității**, căci valoarea modală tipică imperfectului este înlocuită cu valoarea „eveniment ireal”.

1.2. Forma de imperfect poate fi utilizată în enunțuri care redau un eveniment ce nu s-a realizat dintr-un anume motiv implicit sau explicit. În această situație imperfectul capătă valoarea modală de „eveniment posibil, virtual, nerealizat” și este numit **imperfectul „iminenței contracarate”**. Ca și în situația precedentă, semnificația temporală nu dispare, imperfectul fiind și în aceste caz sinonim cu trecutul condiționalului

- (3) a) *Încă puțin și **adormeam** / **cădeam**. vs. Încă puțin și aș fi căzut.*
 b) *Fără ajutorul colegilor mei nu **reușeam**. vs. Fără ajutorul colegilor mei n-aș fi reușit.*

1.3. Circumscrise conținutului lexical al verbelor apare și altă valoare modală. Verbele care exprimă voința sau dorința (*a vrea, a dori* etc.), precum și verbele de informare (*a zice, a cere* etc.) pot fi folosite cu forma de imperfect pentru reda o cerere atenuată, apropiindu-se de semnificația modală proprie optativului. Se vorbește în acest caz de **imperfectul modestiei** sau al **politeții (imperfectul de atitudine)**. Construcții ca cele de mai jos sunt însă puțin frecvente, în limba română actuală pentru marcarea atitudinii fiind preferată forma de optativ prezent:

- (4) a) ***Voiam** numai să vă rog să veniți cu mine.*
 b) ***Ziceam** să vin și eu cu voi.*

2. Ceea ce este tipic pentru imperfect este capacitatea acestei forme verbale de a exprima evenimente care se desfășoară pe toată durata unui interval temporal stabilit, fără precizări în legătură cu începutul sau sfârșitul acestora. Astfel, contextul specific pentru forma de imperfect, care funcționează și ca procedură de identificare pentru caracterul imperfectiv al acestei forme verbale este posibilitatea ocurenței alături de expresii lingvistice de tip anaforic precum *în tot acest timp*.

2.1. Trăsătura [- perfectiv] conferă imperfectului funcția de a exprima o situație (i.e. o configurație de stări sau de procese prezentate ca proprietăți) plasată în sfera semantică a trecutului.

2.1.1. Datorită trăsăturii aspectuale definitorii, imperfectul este forma verbală cu ajutorul căreia – în cadrul unei relatări – se poate realiza prezentarea ambientului, a ființelor sau a obiectelor. În această ipostază, ca mijloc de realizare a descrierii din zona trecutului are valoarea de **imperfect descriptiv** și prezintă o frecvență ridicată în textele narative:

- (5) *Cerul **era senin-striclă**. Câteva stele mari **clipeau** aprig luptând cu întunericul care **năvălea** zadarnic să le stingă, căci mereu **se aprindeau** mai multe, ca niște scânteii **împrăștiate** de un vânt năprasnic. Din urmă Pădurea-Domnească **vâjâia***

înăbușit, parcă **fugea** printre șanțurile negre, pierzându-se repede pe după cotiturile de dealuri. (L.Rebreanu, **Ion**, p. 138)

(6) *Melanie era bătrână și cu șoldul elefantin, dar claviculele și gâtul i se iveau deasupra decolteului la fel de suple ca ale Cecilei. Ascundea cu grijă rușinea vieții ei, țeasta cheală ca-n palmă, sub o perucă din pene de struț, sub care, la mijlocul frunții, legat cu un lănișor, spânzura Leon, cristalul cel viu de beriliu, cu metabolism și sexualitate, primit de ea din mâna preotului din French Quarter.*” (M.Cărtărescu, **Orbitor. Aripa stângă**, p. 163- 164)

(7) *Lumina după-amezii se prelingea printre frunzele copacilor sub care stăteau, ajungea pe fețele lor, ușor verzuie și palidă. Un mic diavol de marmură se hlizea la ei cu un surâs știrb.* (Șt. Agopian, **Sara**, p. 109)

2.1.2. Imperfectul poate fi utilizat și pentru a exprima o succesiune de evenimente narate, redate însă ca un tablou, ca o scenă reprezentativă. Semnificația actualizată în aceste situații este aceea de **imperfect pitoresc**:

(8) *Petrecerea a durat puțin, oricum mai puțin decât se aștepta oricine, Nagy de Șard, care privea cu jale spre Clara, Gertruda care privea cu jale spre Nagy, Tobit și Sara care se plimbau prin grădina mică și stufoasă, vorbeau. Clara, înaltă și palidă, aștepta venirea musafirilor și chiar a lui Kinder. Kinder însă se fâțâia printre musafiri și rude și zâmbea, iar când nu zâmbea își încrunta fruntea înaltă și albă părând că se gândește la ceva important și distins totodată, nu știm la ce.* (Șt. Agopian, **Sara**, p. 108)

2.1.3. Explicabilă prin factori de natură pragmatică și posibilă datorită caracteristicii aspectuale, este și utilizarea (frecventă) a formelor de imperfect la începutul unei relatări. Așa-numitul **imperfect de deschidere** alternează cu perfectul și este, de cele mai multe ori, însoțit de adverbe de localizare spațio-temporală. De obicei verbele de stare sunt utilizate în deschiderea unei povestiri, dar nu sunt excluse nici verbele procesuale:

(9) *Era odat-un împărat ș-avea trei fete și erau așa de frumoase, de la soare te puteai uita, da' la dânsle ba.* (M. Eminescu, **Călin Nebunul**, p. 26)

(10) *În câmpia Dunării, cu câțiva ani înaintea celui de-al doilea război mondial, se pare că timpul avea cu oamenii nesfârșită răbdare; viața se scurgea aici fără conflicte mari. Era începutul verii.* (Marin Preda, **Moromeții**, I, p. 1)

(11) *Într-o seară de la începutul lui iulie 1909, cu puțin înainte de orele zece, un tânăr de vreo optsprezece ani, îmbrăcat în uniformă de licean, intra în strada Antim, venind dinspre strada Sfinții Apostoli cu un soi de valiză în mână, nu prea mare, dar desigur foarte grea, fiindcă, obosit, o trecea des dintr-o mână în alta.* (G.Călinescu, **Enigma Otiliei**, p. 5)

2.2. Caracteristica aspectuală prezintă însă – în funcție de context – anumite variații care situează uneori imperfectul la granița dintre [- perfectiv] și [+ perfectiv],

apropiindu-l din acest punct de vedere de prezent. În această situație, imperfectul poate specifica o anumită ordonare a evenimentelor (stări consecutive sau procese în desfășurare).

2.2.1. În textele epice există o anumită repartizare a utilizării imperfectului în raport cu perfectul. De obicei pentru redarea dinamicii acțiunii este folosit perfectul (simplu sau compus), timpul care are rolul de a face să „înainteze” povestirea. În schimb, imperfectul este considerat forma verbală prin intermediul căreia desfășurarea acțiunii se încetinește, prin care se realizează o pauză în relatarea secvențială a evenimentelor comunicate, creându-se o anume detaliere a cadrului spațio-temporal¹. După cum am menționat, imperfectul apare cu precădere în redarea elementelor ce constituie lumea narată (v. *supra*, **imperfectul descriptiv**). În narațiunea artistică, imperfectul descriptiv este uneori precedat de forme de perfect sau de mai mult ca perfect, prin care se fixează unghiul de perspectivă pentru descriere, cu alte cuvinte, se specifică – explicit sau implicit – orientarea privirii instanței narative (narrator sau personaj) prin intermediul căreia este „văzut” obiectul:

(12) *Băiatul se urni de lângă poartă și intră în tină. La vatră, femeia se chinuia cu o mână să mestece mămliga iar cu alta să prăjească niște ceapă în tigaie. Alături de vatră prinsă între două cărămizi, clocotea o oală cu ceva verde înăuntru. Femeia dăduse jos căldarea cu mămligă și o mesteca aprig, încercând din când în când s-o țină pe loc cu talpa piciorului.* (Marin Preda, **Moromeții**, I, p. 4)

Aceste funcții ale celor două timpuri trecute sunt considerate primordiale. Totuși în utilizarea formelor verbale menționate, corelația perfect ≡ dinamic, imperfect ≡ static nu are caracter de regulă.

În limbajul artistic, imperfectul este utilizat – deopotrivă – și pentru a exprima circumstanțele prealabile în mijlocul cărora se poate produce un eveniment important specificat prin perfect (de obicei perfectul simplu), (v. *infra*, (13), (14) și pentru a exprima evenimente simultane cu alte evenimente codificate prin perfect sau mai mult ca perfect (v. *infra*, (15)). În aceste situații vorbim de **imperfectul narativ**:

(13) *O lumină cenușie, turbure privea prin ferestre când se trezi Glanetașu.* (L.Rebreanu, **Ion**, p. 51)

(14) *Era o lumină plăcută care încerca să șteargă posomoreală de pe fața musafirilor, apropiindu-i de ceea ce se întâmpla: logodna Clarei. Nepăsători parcă, așezați pe o bancă sub un copac pitic, Tobit și Sara vorbeau.* (Șt.Agopian, **Sara**, p. 108)

(15) *Puseră pe podeaua de lut măsuța rotundă și se așezară pe scăunașe. Maria turnă mămliga pe masă, în mijloc, și umplu străchinile. În timp ce mâncau în taina odăii*

¹ Cf. Carl Vettters, **Passé simple et l' imparfait: un couple mal assorti**.

întunecate, pe geamurile căreia ninge egal și trist, Cedric le spuse o poveste fantastică. (M.Cărtărescu, **Orbitor, Aripa stângă**, p.146).

În ipostaza de imperfect narativ cu funcția de a ilustra ordonarea evenimentelor pe axa retrospectivă, apar mai ales verbele proces (durative sau non-durative). Imperfectul narativ are adeseori valoarea unui perfect sau a unui mai mult ca perfect, trăsătura [- perfectiv] neutralizându-se:

(16) *Experiența trecută îl învăța / l-a învățat / îl învățase că graba strică treaba.*

Capacitatea imperfectului de a se substitui perfectului, a condus la instituirea unei strategii textuale tipice pentru balada populară românească, în care o serie de forme verbale la imperfect exprimă un lanț de evenimente în succesiune:

(17) *Vreme multă nu pierde, / Mațele că-și aduna, / Cu brâu lat se încingea, / Mijlocelul că-și strângea, / Și la murgul se ducea, / Și pe murg încălica, / Iar din gură mi-i grăia: (...)* (Toma Alimoș)

Prezența imperfectului alături de celelalte timpuri ale trecutului (perfect simplu, perfect compus, mai mult ca perfect) pune în valoare o altă caracteristică specială a imperfectului, și anume aceea de **prezent al trecutului**. După cum se știe, în textele narrative artistice configurația temporală a universului ficțional se stabilește convențional, prin două strategii textuale prin care reperul temporal („prezentul”) coincide fie cu faptele narate, fie cu momentul relatării. În primul caz, imperfectul este asociat cu adverbiale deictice tipice pentru prezent precum *acum, astăzi, în acest moment* și proiectează în prim plan evenimentele comunicate, funcționând în același mod ca prezentul dramatic:

(18) Rostogolindu-se în uliță, cei doi **se descleștară**. Ion **se repezi** la gardul cârciumarului, **smulse** un par și, mai înainte să-l poată opri cineva **croi** pe George peste spinare, încât acesta **căzu** grămadă, gemând prelung: (...) Ion **era mulțumit** acum și **răcorit**, și nu **se mai sinchisea** de nimic. **Stătea** sprijinit în par, ciobănește, privind triumfător și amenințător, dacă cumva ar mai îndrăzni cineva să-l supere.” (L.Rebreanu. **Ion**, p. 47)

2.2.2. Caracterul imperfectiv al imperfectului poate fi modificat, dar acest fapt este legat de semnificația lexicală a fiecărui verb în parte și de contextul larg (frastic și textual). Astfel, enunțurile de mai jos ((19) a) și (19) b)) pot fi echivalate:

(19) a) *Acum o oră Ana a lucrat la calculator (e₁) pe când / în timp ce Mircea se uita la televizor. (e₂)*

b) *Acum o oră Ana a lucrat la calculator (e₁) și în tot acest timp Mircea s-a uitat la televizor. (e₂)*

Posibilitatea echivalării celor două enunțuri arată că evenimentul (e₂) se desfășoară pe intervalul de timp specificat prin primul enunț (e₁), cele două evenimente fiind concomitente din punct de vedere temporal. Caracteristica aspectuală [- perfectiv] se convertește însă în enunțuri ca:

(20) *Lucian tocmai deschidea ușa (e₁), când (deodată) a auzit strigătul. (e₂)*
 Evenimentul (e₁) - *deschidea ușa* - este coincident cu punctul de perspectivă (e₂), dar nu se desfășoară pe toată durata marcată prin perfect.

Inconsecvența față de trăsătura [- perfectiv] apare mai ales la predicății stare (formate cu *a fi* și *a avea*) în condițiile codificării particulare a unor proprietăți. În funcție de tipul de proprietate specificat (i.e. proprietate care se poate modifica în timp sau proprietate ce nu se pot modifica în timp) imperfectul este [- perfectiv] (v. *infra*, (21), (22)) sau [+ perfectiv] (v. *infra*, (23), (24)):

- (21) a) *Copilul nou născut era băiat.*
 b) **Pe atunci copilul nou născut era băiat.*
 c) **Copilul nou născut era băiat în tot acest timp.*
- (22) a) *Viorel avea ochi albaștri.*
 b) **Pe atunci Viorel avea ochii albaștri.*
 c) **Viorel avea ochi albaștri în tot acest timp.*
- (23) a) *Popescu era director.*
 b) *Pe atunci Popescu era director [după aceea n-a mai fost / acum nu mai este].*
 c) *Popescu era director în tot acest timp.*
- (24) a) *Viorel avea o cumplită durere de cap. [după aceea n-a mai avut / acum nu mai are].*
 b) *Pe atunci Viorel avea o cumplită durere de cap [după aceea n-a mai avut / acum nu mai are].*
 c) *Viorel avea o cumplită durere de cap în tot acest timp.*

În anumite situații și imperfectul verbelor procesuale este [+ perfectiv]. Cu valori de perfect sau de mai mult ca perfect forma de imperfect este perfectiv:

(25) *Băiatul care aducea vestea, venea / a venit / venise tocmai de la Paris.*

3. Caracteristica temporală este constantă, dar pentru explicarea utilizării formei de imperfect se impun anumite precizări legate pe de o parte, de semnificația formelor verbale temporale, și, pe de altă parte, de statutul imperfectului în cadrul (sub)sistemului timpurilor indicativului.

3.1. Prin formele gramaticale de timp se redă un moment sau o succesiune de momente pe axa temporală, cu alte cuvinte formele verbale permit localizarea de axa temporală a evenimentului comunicat. Funcția formelor verbale nu este însă aceea de a se referi la un moment sau o succesiune de momente. Prin formele verbale este identificat sau localizat pe axa temporală un eveniment (*stare* sau *proces*), care are o anumită durată și intră în relație cu alte evenimente. Referentul este, în fapt, evenimentul comunicat sau înlănțuirea de evenimente comunicate, privit(e) ca „situație temporală”, care – în întregime – este concomitentă (simultană), anterioară sau posterioară situației de comunicare. Configurația temporală a situației comunicate implică relații de succesiune, care specifică direct ordonarea „temporală” a

evenimentelor și, deopotrivă, relații care implică o anumită cronologie (relația cauză / efect, scop / realizare, condiție / realizare), precum și relații asociative de tipul parte / întreg.

Așadar, timpurile gramaticale nu trimit la referent ca expresiile nominale, pronumele în particular. Astfel, în enunțurile de mai jos

(26) a) *Dan a tăcut. Îi era frică să mai zică ceva.*

b) *Dan a privit în jurul său. În parc două fete se dădeau în leagăn.*

pronumele au o funcție referențială, pe când formele verbale, nu. Entitatea la care se referă *îi* din primul enunț este recuperată referențial prin intermediul substantivului *Dan*, la fel ca momentul în care se derulează activitatea făcută de cele două fete, moment „identificat” prin forma verbului anterior – *a privit*. Dar nu „momentul”, ci *intervalul de desfășurare* a celor două evenimente este identic: noțiunea de simultaneitate sau concomitență este diferită de coreferență.

Imperfectul nu poate apărea singur într-un enunț complet din punctul de vedere al interpretării temporale. El nu poate constitui punct de referință temporală. Prezența acestei forme verbale este condiționată de existența unei „ancorări” prealabile pe axa retrospectivă, pe care imperfectul o conservă. Astfel, verbele cu formă de imperfect specifică procese sau stări care se raportează la actul enunțării nu direct, ci mediat, prin intermediul altor evenimente redată prin forme de perfect.

Imperfectul trimite la un interval temporal disponibil din contextul propozițional, frastic sau textual anterior sau accesibil prin situația de comunicare; cu alte cuvinte, imperfectul are un *antecedent temporal* explicit sau implicit. Prin urmare, imperfectul este considerat un timp **anaforic**.

De regulă, evenimentul comunicat prin imperfect este inclus în intervalul temporal exprimat de antecedentul său. Așadar, relația dintre situația-antecedent în trecut și situația prezentată prin imperfect este de tipul parte (imperfect) / întreg (antecedent). Astfel, fără să-și piardă semnificația deictică, pe care o stabilește indirect, imperfectul este un **timp anaforic metonimic**, de tipul *anaforei asociative*².

Antecedentul temporal explicit al imperfectului poate fi:

a) un eveniment localizat în zona trecutului printr-un enunț independent premergător sau ulterior care conține un verb la perfect sau la mai mult ca perfect:

(27) a) *Radu a intrat în casă (e₁). Andreea se uita la televizor. (e₂)*

b) **Se grăbea** să ajungă la școală (e₁). Directorul îl sunase (e₂) la prima oră a dimineții.

² Cf. Anne-Marie Berthonneau, Georges Kleiber, **Pour une nouvelle approche de l'imparfait: l'imparfait, un temps anaphorique méronimique.**

Când apare după o înșiruire de verbe la perfect, antecedentul imperfectului este ultimul verb din serie:

(28) *Au sosit musafirii* (e₁), *Andreea i-a întâmpinat surâzând* (e₂), *Maria le-a oferit o cafea* (e₃), *iar Raluca a început să vorbească laudându-se cu jucăriile sale* (e₄). **Se comporta ca un copil răsfățat** (e₅).

b) o propoziție subordonată temporală :

(29) *Când Radu a intrat în casă* (e₁), *Andreea se uita la televizor.* (e₂)

c) o expresie adverbială temporală (calendaristică, deictică sau anaforică) în poziție inițială în enunț:

(30) *Pe data de 1 decembrie 2002, (anul trecut în decembrie, cu un an înainte) era cald.*

Tipică pentru forma de imperfect este expresia adverbială anaforică *pe atunci*, care exprimă o perioadă nedeterminată situată pe axa retrospectivă și care nu se poate asocia cu nici o altă formă temporală din zona trecutului:

(31) *Pe atunci mergeam des la teatru.* vs. * *Pe atunci am mers / mersei / mersesem des la teatru.*

d) un context complex – grup verbal alcătuit dintr-un verb la trecut (perfect sau mai mult ca perfect) și adverbial de timp:

(32) *Venise / a venit în țară în iulie și deja își construia o casă.*

e) o propoziție comparativă cu predicatul la perfect sau mai mult ca perfect – componentă a unei construcții contrastive; imperfectul din principală este corelat cu perfectul sau mai mult ca perfectul din propoziția comparativă, ce are rolul unui antecedent, față de care imperfectul este cataforic:

(33) a) *Parcul nu mai arăta așa cum a arătat (cândva).*

b) *Ileana nu mai călătorea așa cum a călătorit / călătorise odinioară.*

Când nu este exprimat, antecedentul imperfectului (situația temporală, cadrul spațio-temporal, punctul de referință) poate fi recuperat prin inferență fie din text, fie din elementele situației de comunicare, așa cum se recuperează prin inferență un referent absent pentru pronume:

(34) a) *Pe unde umblai ieri dimineață ?* [se implică ”când te-am căutat”]

b) *Ce mai spunea mama ta ? / Ce voia de la tine ?* [este implicată existența unei discuții anterioare]

c) [Se aude zgomot]

– *Ce se întâmplă?*

– *Nimic! Nu-mi găseam cheile!*

d) [Se aude ușa deschizându-se]

– *Credeam că a venit copilul!*

– *Nici vorbă! Eu eram!*

e) [interlocutorii privesc o fotografie și unul dintre ei întreabă]

– *Ningea, nu-i așa?*

f) *Vlad Țepeș era spaima hoșilor.* [purătorul numelui este o personalitate cunoscută din istoria medievală a Țării Românești]

Tot un antecedent implicat, recuperat prin situația de comunicare există și în cazul folosirii formei de imperfect la începutul unui text. Utilizarea **imperfectului de deschidere** este legată de concepția pe care o avem despre povestire, ca relatare a unor evenimente desfășurate în trecut.

Imperfectul poate fi folosit fără antecedent doar în situații restrânse în care are valoare modală (v. *supra*, **imperfectul irealității**, **imperfectul iminenței contracarate**, **imperfectul de atitudine**) sau este forma temporală a unui verb modal („plin” sau semiauxiliar de mod). Absența antecedentului este explicabilă în aceste cazuri, tocmai prin estomparea semnificației temporale a formei de imperfect în favoarea semnificației modale:

(35) a) *Era să fac infarct.*

b) *Nu puteai să-mi spui mai devreme? / Puteai să-mi spui mai devreme!*

c) *Nu trebuia să te temi de mine!*

3.2. În cazul imperfectului, **ordonarea evenimentelor pe axa retrospectivă** trebuie privită din două perspective. Pe de o parte se impune observarea modului în care se realizează ordonarea evenimentelor exprimate prin imperfect în raport cu punctul de reper (exprimat prin forme de perfect), pe de altă parte se cuvine luarea în considerație a relațiilor cronologice care se stabilesc între două sau mai multe evenimente comunicate numai prin forme de imperfect.

3.2.1. Ca timp verbal non-autonom imperfectul redă un eveniment ce se petrece simultan cu alte evenimente care configurează situația temporală. În mod tipic, intervalul temporal specificat prin imperfect este inclus în intervalul exprimat printr-un perfect care precede sau urmează imperfectului (v. *supra*, **3.1**).

Nu totdeauna însă prezența formei de imperfect exprimă coincidența succesiunii de momente (așadar a intervalului temporal) pe axa temporală. De fapt, verbele la imperfect specifică – deopotrivă – și evenimente ce precedă alt eveniment – care asigură localizarea pe axa retrospectivă – sau evenimente care urmează după un astfel de eveniment.

Prin urmare, în ce privește raportul dintre formele de imperfect și punctul de reper pe axa retrospectivă situația imperfectului este similară cu cea a perfectului. Imperfectul poate reda:

- evenimente coincidente cu un punct de reper :

(36) a) *Maria și-a pus pardesiul (e₁). Afară nu era prea cald (e₂).*

b) *Era foarte cald (e₁). Maria și-a scos căciula (e₁).*

- evenimente anterioare unui intervalul de referință temporal :

(37) a) *A fost exmatriculat* (e₁). *Acest lucru n-a surprins pe nimeni* (e₂). **Lipsea** (e₃) *de la cursuri și nu se prezenta* (e₄) *la examene.*

b) *În sfârșit, Angela s-a ridicat din fotoliu* (e₁). *Acolo zăcea de dimineață* (e₂).

(38) a) *Radu deja dormea* (e₁) *când ai venit tu* (e₂). {(e₂) înainte de (e₁)}

b) *Marius a întâmpinat-o pe Dana cu teamă* (e₁). *Cu o seară înainte ea era tare supărată* (e₂).

• evenimente posterioare față de punctul / intervalul de referință temporal:

(39) a) *Dan a început / începuse să scrie referatul* (e₁) *Marțea trecută și de-abia acum îl termina* (e₂).

b) *Dan termina* (e₁) *referatul pe care l-a început / îl începuse* (e₂) *Marțea trecută.*

(40) a) *În vacanța trecută a plecat* (e₁) *la Paris pentru două luni. O săptămână mai târziu se întorcea* (e₂) *în București.*

b) *S-au căsătorit* (e₁) *în 1999. Peste trei ani divorțau* (e₂).

3.2.2. În ce privește comportamentul formelor de imperfect în enunțuri complexe se pot remarca trăsături comune cu perfectul, dar și caracteristici aparte.

3.2.2.1. O dată ce localizarea situației comunicate este realizată prin apariția la nivel textual a „antecedentului temporal”, o succesiune de forme verbale la imperfect poate exprima un șir de evenimente desfășurate consecutiv pe axa retrospectivă, în același fel cu formele de perfect:

(41) *În fiecare dimineață Ioana se trezea* (e₁) *la ora 6, își făcea un duș* (e₂), *dădea drumul la radio* (e₃), *mânca un corn* (e₄), și *bea în fugă o cafea* (e₅), *se îmbrăca* (e₆) și, *apoi, la ora 7.30 pleca* (e₇) *la facultate.*

Ca și perfectul, imperfectul poate specifica și episoade separate ale aceluiași eveniment, precum și un cumul de evenimente ce configurează o descriere de stare, o situație, anterioară situației de comunicare:

(42) *Bunica era* (e₁) *o ființă deosebit de vioaie. În aceeași zi putea să facă* (e₂) *o sumedenie de lucruri: scutura* (e₃) *covoarele, gătea* (e₄), *croșeta* (e₅), *spăla* (e₆) *rufe.*

3.2.2.2. Stabilirea relațiilor de succesiune (coincidență, anterioritate, posterioritate) pe axa retrospectivă între două evenimente, ambele exprimate prin forme de imperfect se realizează prin mijloace comune tuturor formelor verbale (conectori propoziționali și (trans)frastici, termeni care asigură coerența și coeziunea textuală etc.). Interpretarea situației temporale comunicate este însă diferită. Asociate cu diverși conectori conjuncționali, relativi sau adverbiali, formele de imperfect redau cronologia evenimentelor, dar enunțurile complexe de acest tip permit, în general, – în funcție de contextul discursiv / textual – o dublă lectură: *evenimentială* sau *frecventativă*. Interpretarea evenimentială este impusă ocurența imperfectului care exprimă o ordonare secvențială pe axa retrospectivă. În această situație imperfectul este sinonim cu perfectul sau cu mai mult ca perfectul (v. *supra*, **imperfectul**

narativ). Lectura iterativă este implicată de natura aspectuală a acestui timp verbal și de incapacitatea de a marca punctul de reper pe axa temporală : redat prin imperfect, evenimentul este prezentat în desfășurare, pe un interval temporal nedelimitat și nedeterminat. De fapt, lectura tipică pentru un cuplu de verbe la imperfect este cea frecventativă, marcată prin posibilitatea ocurenței cu adverbialul *de obicei*. Lectura iterativă a tuturor enunțurilor complexe cu forme de imperfect poate fi convertită în lectură evenimentială prin inserția adverbialului *ca de obicei*.

• Structurile tipice pentru exprimarea coincidenței între două evenimente retrospective (**relația de simultaneitate**), atât cele alcătuite prin coordonare (cu ajutorul expresiilor *în acest timp, în același timp*), cât și cele constituite pe baza relației de dependență (cu propoziție temporală introdusă prin conectorii *când, în timp ce*) pot fi interpretate fie frecventativ, fie evenimential.

(43) a) **Răspundeam** la telefon și în acest timp / în același timp **intra** secretara.

= a¹) „De obicei răspundeam la telefon și în același timp intra secretara.” [iterativ]

sau

= a²) „[Iartă-mă că am fost neatent.] În acel moment răspundeam la telefon și în același timp intra secretara.” [narativ / descriptiv]

= a³) „Ca de obicei răspundeam la telefon și în același timp intra secretara.” [narativ / descriptiv]

b) **Răspundeam** la telefon când / în timp ce **intra** secretara.

= b¹) „[De obicei] **răspundeam** la telefon în timp ce **intra** secretara.” [iterativ]

= b²) „Iartă-mă că nu ți-am răspuns la întrebare. [Ca de obicei] **răspundeam** la telefon în timp ce **intra** secretara.” [narativ / descriptiv]

• Între două evenimente exprimate prin forme de imperfect poate fi marcată o **relație de anterioritate**. În acest caz, doar construcțiile temporale inverse permit – fără nici o modificare – o lectură dublă:

(44) a) *De-abia (tocmai) intram în casă* că și *suna telefonul*.

= a¹) „De obicei **suna** telefonul când tocmai **intram** / **intrasem** în casă.”

sau

= a²) „În acel moment, **suna** telefonul când tocmai **intram** / **am intrat** / **intrasem** în casă.”

= a³) „Ca de obicei **suna** telefonul când tocmai **intram** / **am intrat** / **intrasem** în casă.”

b) *Nici nu intram bine în casă* că și *suna telefonul*.

= b¹) “De fiecare dată / de obicei **sună** telefonul când nici nu **intram** bine în casă”

sau

= b²) “Ca de obicei **sună** telefonul când nici nu **intram** / *am intrat* / *intrasem* bine în casă”

Enunțurile care specifică o relație sintactico-logică de tip consecutiv, indiferent de modul lor de formare impun o lectură evenimentială de preferință descriptivă, când imperfectul din cel de-al doilea enunț este marcat ca un **prezent al trecutului** și o lectură frecventativă, dacă acesta este însoțit de adverbe de iterație (*totdeauna, niciodată, adesea* etc.). Imperfectul din primul enunț este **iterativ**.

(45) a) [De obicei] **Se purta** foarte urât cu toată lumea și în consecință (acum) nu-l **invita** nimeni. [narativ / descriptiv]

b) [De obicei] **Se purta** foarte urât cu toată lumea, și în consecință (niciodată) nu-l **invita** nimeni. [iterativ]

(46) a) [De obicei] **Se purta** atât de urât cu toată lumea, încât (acum) nimeni nu-l **invita**. [narativ / descriptiv]

b) [De obicei] **Se purta** atât de urât cu toată lumea, încât (niciodată) nimeni nu-l **invita**. [iterativ]

Structurile care exprimă o relație de temporalitate propriu-zisă construite prin elemente de coordonare tipice pentru exprimarea relației de anterioritate, ca și corespondentele lor alcătuite prin subordonare primesc o interpretare exclusiv iterativă (care poate fi convertită în lectură evenimentială).

(47) a) [De obicei] **răspundeam** la telefon și apoi **intra** secretara.

b) [De obicei] **intra** secretara dar înainte de asta **răspundeam** la telefon.

c) [De obicei] **răspundeam** la telefon înainte de a **intra** secretara.

d) [De obicei] **răspundeam** la telefon înainte să **intre** / să **fi intrat** secretara.

• În ce privește relația de **posterioritate** între două evenimente exprimate prin forme de imperfect numai enunțurile care specifică raportul cauză-efect între două evenimente permit – în anumite condiții impuse de contextul textual / discursiv – o interpretare dublă. Ca și în alte situații menționate mai sus, lectura evenimentială este posibilă prin inserarea adverbialului *ca de obicei*; în astfel de enunțuri (evenimentiale) imperfectul iterativ poate fi substituit cu perfectul sau mai mult ca perfectul:

(48) a) [De obicei] **mă anunța** secretara și de aceea **răspundeam** la telefon. [iterativ]

b) *Ca de obicei* **mă anunța** / *m-a anunțat* / *mă anunțase* secretara și de aceea acum **răspundeam** la telefon.

(49) a) (De obicei) **răspundeam** la telefon, fiindcă **mă anunța** secretara.

b) *Ca de obicei* **răspundeam** (acum) la telefon, fiindcă **mă anunța** / *m-a anunțat* / *mă anunțase* secretara.

Structurile care specifică raportul temporal propriu-zis impun (ca și în cazul relației de anterioritate) o lectură iterativă, indiferent de tipul de enunț (construit pe baza relației de coordonare sau de dependență). La fel ca în situațiile similare discutate mai sus, lectura iterativă se poate converti în interpretare evenimentială prin inserarea adverbialului *ca de obicei*.

- (50) a) [*De obicei / Ca de obicei*] **răspundeam** la telefon dar întâi **intra** secretara.
 b) [*De obicei / Ca de obicei*] **intra** secretara (și) apoi / (și) după aceea **răspundeam** la telefon.
 c) [*De obicei / Ca de obicei*] **răspundeam** la telefon după ce **intra** [/ intrase secretara.
 d) [*De obicei / Ca de obicei*] **răspundeam** la telefon imediat ce / îndată ce **intra** [/ intrase] secretara.

Două evenimente anterioare actului enunțării, aflate în relație de posterioritate, pot fi redată și în enunțuri complexe cu propoziții dependente relative atributive. În această situație imperfectul care specifică evenimentul (A) funcționează ca **prezent al trecutului**, iar celălalt imperfect este ori **narativ** (alternând cu mai mult ca perfectul și cu perfectul), ori **iterativ** (exprimând un eveniment care se derulează cu o anumită periodicitate într-un interval temporal anterior momentului enunțării). Evenimentul (A) este așadar plasat după evenimentul (B), iar interpretarea întregului enunț este evenimentială.

- (51) a) *Ana se ridică (acum) în sfârșit de pe fotoliul (A) în care zăcea / zăcuse / a zăcut de dimineață (B).* [B **narativ**]
 b) *Cu o lună înainte îmi arăta locul (A) unde se întâlnea (de obicei) în adolescență cu prietenii săi (B).* [B **iterativ**]

Considerațiile de mai sus au urmărit să pună în evidență complexitatea de valori pe care imperfectul o poate realiza în diferite contexte. Explicația acestei „mobilități” a imperfectului stă în configurația intrinsecă a acestei forme verbale, dar și în statutul său – special – de timp anaforic. Asocierea trăsăturii temporale cu cea aspectuală conferă imperfectului o caracteristică: este timpul verbal cu cea mai mare flexibilitate în realizarea *relatării*. Atât în limbajul oral, cât și în cel scris (familiar, artistic, jurnalistic), imperfectul este timpul specific al povestirii (atât în ipostaza sa „narativă”, cât și în cea de „imperfect de deschidere” sau de „imperfect descriptiv”), așa cum prezentul este timpul specific al comentariului. Fără utilizarea formelor de imperfect „povestirea”, „nararea” nu este posibilă.

Prin caracteristica definitorie de timp anaforic (interpretarea formei verbale de imperfect cere totdeauna luarea în considerare a unui interval temporal situat pe axa retrospectivă, interval care funcționează ca un antecedent), imperfectul evidențiază cel mai bine funcția timpurilor verbale: aceea de a exprima nu o simplă localizare față

de momentul enunțării, ci de a reda o „situație” comunicată prin intermediul diferitelor tipuri de relații între evenimente.

BIBLIOGRAFIE

- *** **Gramatica limbii române, I, II**, ediția a II-a, Editura Academiei, București, 1966.
- Berthonneau, Anne-Marie & Kleiber, Georges, **Pour une nouvelle approche de l'imparfait: l'imparfait, un temps anaphorique méronimique**, *Languages*, 112, décembre 1993, pp. 55-73.
- Charaudeau, Patrick, **Grammaire du sens et de l'expression**, Paris, Hachette, 1992, pp.443-492.
- Coteanu, Ion, **Gramatica de bază a limbii române**, Editura Albatros, București, 1982.
- Dimitriu, Corneliu, **Tratat de gramatică a Limbii Române. I, Morfologia**, Institutul European, Iași, 1999, 2002.
- Gosselin, Laurent, **Sémantique de la temporalité en français. Un modèle calculatoire et cognitif du temps et de l'aspect**, „Champs linguistiques”, Collection dirigée par Dominique Willems (Université de l'Etat à Grand) et Marc Wilmet (Université libre de Bruxelles), Duculot, Belgique, 1996.
- Guțu Romalo, Valeria, **Morfologie structurală a limbii române (substantiv, adjectiv, verb)**, Editura Academiei, București, 1968.
- Guțu Romalo, Valeria, Iordan, Iorgu, Niculescu Alexandru, 1967, **Structura morfologică a limbii române contemporane**, Editura Științifică, București, 1967.
- Irimia, Dumiru, **Gramatica Limbii române**, Editura Polirom, Iași, 1997.
- Le Goffic, Pierre, **Grammaire de la Phrase Française**, Paris, Hachette, 1993.
- Leeman-Bouix, Danielle, **Grammaire du verbe français. Des formes au sens**, Série „Linguistique” dirigée par Henri Mitterand, Nathan, 1994.
- Moeschler, Jaques, **Aspects pragmatiques de la référence temporelle: indetermination, ordre temporel et inférence**, *Languages*, 112, décembre 1993, pp. 39-54.
- Vetters, Carl, **Passé simple et l'imparfait: un couple mal assorti**, *Langue Française*, 100, décembre, 1993 pp. 14-29.
- Weinrich, Harald, **Grammaire textuelle du français**, Traduit par Gilbert Dalgalian et Daniel Malbert, Didier / Halier, Paris, 1989.

SURSE DE MATERIAL

- Ștefan Agopian, **Sara**, Editura Eminescu, București, 1987.
- G. Călinescu, **Enigma Otiliei**, Editura Minerva, București, 1974.
- Mircea Cărtărescu, **Orbitor. Aripa Stângă**, Editura Humanitas, București, 1996.
- Mihai Eminescu, **Poezii**, Editura pentru Literatură, București, 1963.
- Marin Preda, **Moromeții, I**, Editura Albatros, București, 1987.
- Ion Rebreanu, **Ion**, Editura pentru Literatură, București, 1967.